

MILLIY QADRIYATLAR: TUSHUNCHA, BELGILAR VA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR

Tilavoldiyeva Validaxon Mamurjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti

II kurs tayanch doktoranti

abdullajonovavalida.1@gmail.com

+998901605010

Annotatsiya Ushbu maqolada milliy qadriyatlarning mohiyati, ularning shakllanish omillari hamda ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Qadriyatlar jamiyat tomonidan muhim deb e‘tirof etilgan me‘yor va ideallar tizimi sifatida inson xulq-atvori va dunyoqarashini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Maqolada qadriyatlarning mazmuniga ko‘ra, qo‘llanish sohasi bo‘yicha, ahamiyat darajasi hamda barqarorlik darajasiga ko‘ra tasniflari yoritilgan. Shuningdek, milliy qadriyatlarning tarixiylik, barqarorlik, normativlik, identifikatsiya vositasi va ijtimoiy tartibni shakllantirish kabi asosiy belgilariga alohida e‘tibor qaratilgan. Sharq mutafakkirlarining qarashlari, xususan, Abu Nasr al-Farobiy, Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniy asarlarida milliy qadriyatlarning o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, milliy qadriyatlar jamiyatning ma‘naviy barqarorligini ta‘minlash, shaxsning milliy o‘zligini shakllantirish va ijtimoiy birlikni mustahkamlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: milliy qadriyatlar, ma‘naviyat, tarbiya, milliy o‘zlik, ijtimoiy me‘yorlar, madaniyat, an‘ana.

Abstract This article analyzes the essence of national values, the factors of their formation and their socio-psychological characteristics. Values are considered as a system of norms and ideals recognized as important by society and serve as an important factor shaping human behavior and worldview. The article highlights different classifications of values according to their content, sphere of application, degree of importance and stability. Special attention is given to the main characteristics of national values such as historicity, stability, normativity, identity formation and their role in establishing social order. The views of Eastern thinkers including Abu Nasr al-Farabi, Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat and Abdulla Avloniy are also analyzed. The study concludes that national values play a significant role in ensuring the spiritual stability of society, shaping national identity and strengthening social unity.

Keywords: national values, spirituality, upbringing, national identity, social norms, culture, tradition.

Аннотация В данной статье рассматриваются сущность национальных ценностей, факторы их формирования и социально-психологические

особенности. Ценности рассматриваются как система норм и идеалов, признанных обществом важными и влияющих на формирование поведения и мировоззрения человека. В статье анализируются классификации ценностей по содержанию, сфере применения, уровню значимости и степени устойчивости. Особое внимание уделяется таким признакам национальных ценностей, как историчность, устойчивость, нормативность, функция идентификации и их роль в формировании социального порядка. Также анализируются взгляды восточных мыслителей, таких как Абу Наср аль-Фараби, Алишер Навои, Абдурауф Фитрат, Абдулла Авлоний. В результате исследования установлено, что национальные ценности играют важную роль в обеспечении духовной стабильности общества, формировании национальной идентичности личности и укреплении социального единства.

Ключевые слова: национальные ценности, духовность, воспитание, национальная идентичность, социальные нормы, культура, традиции.

Kirish Qadriyatlar — jamiyat tomonidan muhim deb e'tirof etilgan me'yor va ideallar tizimi bo'lib, ular inson xatti-harakati hamda dunyoqarashini boshqaruvchi ichki mezon vazifasini bajaradi. Qadriyatlar insonning ijtimoiy hayotdagi faoliyati, axloqiy qarashlari va ruhiy dunyosini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Amerikalik olim **Milton Rokeach** fikriga ko'ra, qadriyatlar inson ongida chuqur ildiz otgan e'tiqod shakli bo'lib, ular odatda barqaror bo'ladi va tez-tez o'zgarmaydi. Shunga qaramay, qadriyatlar mutlaqo o'zgarimas hodisa emas. Ular ijtimoiy sharoit, ta'lim, tarbiya yoki hayotiy tajriba ta'sirida qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Shaxs o'zini o'zgartirishi uchun, avvalo, o'z qadriyatlariga bo'lgan munosabatini o'zgartirishi zarur. Chunki qadriyatlar inson fikrlashi, his-tuyg'usi va xatti-harakatlari o'rtasidagi bog'lovchi ko'priq vazifasini bajaradi.

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida qadriyatlar inson faoliyati, xulq-atvori va dunyoqarashining asosiy mezoni sifatida namoyon bo'ladi. Sotsiologiya, falsafa va psixologiya fanlarida qadriyatlar turlicha talqin etilgan bo'lsa-da, ularning barchasini birlashtiruvchi asosiy xususiyat — inson va jamiyat uchun muhim bo'lgan ma'naviy yoki moddiy ne'matlarning ijobiy baholanishidir.

Qadriyatlar bir necha mezonlar asosida tasniflanadi.

Mazmuniga ko'ra qadriyatlar moddiy va ma'naviy turlarga bo'linadi. Moddiy qadriyatlar jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi ne'matlar — pul, mulk, texnika, kiyim-kechak va boshqa moddiy boyliklarni o'z ichiga oladi. Ma'naviy qadriyatlar esa insonning ruhiy olami bilan bog'liq tushunchalarni — e'tiqod, vijdon, muhabbat, or-nomus, ezgulik kabi tushunchalarni ifodalaydi. Ushbu tasnif inson hayotida moddiy va ma'naviy ehtiyojlarning uyg'unligini ko'rsatadi.

Qo‘llanish sohasi bo‘yicha qadriyatlar shaxsiy, oilaviy, milliy va umuminsoniy ko‘rinishlarga ega. Shaxsiy qadriyatlar individning hayotiy ideallari va maqsadlarini belgilaydi. Masalan, sog‘liq, erkinlik va muvaffaqiyat shaxsiy qadriyatlarga kiradi. Oilaviy qadriyatlar esa oila institutining barqarorligini ta‘minlovchi omillar — ota-onaga hurmat, sadoqat va farzand tarbiyasi kabi tushunchalarni qamrab oladi. Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar va madaniy merosiga tayansa, umuminsoniy qadriyatlar butun insoniyat uchun bir xil ahamiyatga ega bo‘lgan tinchlik, adolat va inson huquqlari kabi tushunchalarni o‘z ichiga oladi.

Ahamiyat darajasiga ko‘ra qadriyatlar terminal va instrumental ko‘rinishlarga bo‘linadi. Terminal qadriyatlar inson erishishga intiladigan yakuniy hayotiy maqsadlar — baxtli hayot, tinchlik va erkinlik kabi tushunchalarni anglatadi. Instrumental qadriyatlar esa ushbu maqsadlarga erishish yo‘lidagi xulq-atvor me‘yorlari — halollik, tartiblilik, jasorat kabi fazilatlarni ifodalaydi. Bu yondashuv qadriyatlarning motivatsion funksiyasini ko‘rsatib, insonni maqsad sari intilish va ijtimoiy faoliyatda faol bo‘lishga undaydi.

Barqarorlik darajasiga ko‘ra qadriyatlar an’anaviy va innovatsion turlarga ajratiladi. An’anaviy qadriyatlar avlodlar o‘tib kelayotgan me‘yorlar — kattalarga hurmat, mehmondo‘stlik va qadimiy marosimlarni o‘z ichiga oladi. Innovatsion qadriyatlar esa zamonaviy jamiyat talablari bilan bog‘liq bo‘lib, axborot texnologiyalari, gender tengligi va kreativ fikrlash kabi tushunchalarni qamrab oladi.

Qadriyatlar orasida muhim o‘rin egallovchi tushuncha bu milliy qadriyatlardir. Milliy qadriyatlar muayyan xalq yoki millat hayot tarzida tarixiy tajribalar, madaniyat, til, din, urf-odat va an’analar asosida shakllangan ijtimoiy me‘yorlar hamda ideallar tizimini anglatadi. Ular jamiyat a‘zolarining ijtimoiy xulq-atvori, dunyoqarashi va o‘zaro munosabatlarini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Milliy qadriyatlar har bir millatning o‘zligini belgilovchi muhim omillardan biri bo‘lib, millatning tarixiy tajribasi, madaniy merosi va ruhiy dunyosini o‘zida mujassamlashtiradi. Shuningdek, ular ajdodlar merosini avlodlar avlodga yetkazuvchi ijtimoiy mexanizm sifatida ham xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlarning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

1. Tarixiylik — qadriyatlar muayyan tarixiy tajribalar asosida shakllanib, avlodlar avlodga o‘tadi.
2. Barqarorlik — ular uzoq vaqt davomida jamiyat hayotida o‘z ahamiyatini saqlab qoladi.
3. Normativlik — qadriyatlar jamiyat a‘zolari uchun axloqiy va ijtimoiy me‘yor sifatida qabul qilinadi.
4. Identifikatsiya vositasi — ular orqali shaxs o‘z milliy va madaniy mansubligini anglaydi.

5. Axloqiy-ruhiy mazmun — qadriyatlar emotsional va ma'naviy energiyani o'zida mujassam etadi.
6. Ijtimoiy tartibni shakllantirish — ular jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va rollarni belgilashga xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlarining asarlarida ham qadriyat tushunchasi muhim o'rin egallaydi. Xususan, **Abu Nasr al-Farobiy** o'zining “**Fozil odamlar shahri**” asarida jamiyatni axloqiy me'yorlar asosida tashkil etish zarurligini ta'kidlab, qadriyatlar orqali ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlash mumkinligini ilgari surgan.

Shuningdek, buyuk mutafakkir **Alisher Navoiy** ijodida ham milliy va ma'naviy qadriyatlar alohida o'rin tutadi. Uning asarlarida halollik, sabr, mehr-oqibat, sadoqat va odob kabi fazilatlar inson kamolotining asosiy mezonlari sifatida talqin etilgan. Masalan, Navoiy “*Mahbub ul-qulub*” asarida quyidagi misralar orqali insoniylikning eng oliy mezonini boshqalar dardiga hamdard bo'lish ekanini ta'kidlaydi:

“Odamiy ersang, demagil odami,
Onikim, yo'q xalq g'amidin g'ami.”

Tasavvuf ruhida yozilgan “**Lison ut-tayr**” va “**Hayrat ul-abror**” asarlarida ham ilmga intilish, sabr-toqat, adolat va insof kabi qadriyatlar insonni ma'naviy kamolotga yetaklovchi asosiy omillar sifatida talqin etiladi.

Jadidchilik harakatining yirik namoyondalaridan biri Abdurauf Fitrat milliy qadriyatlarni millatning asosiy tayanchi sifatida baholagan. Uning fikricha, millatning mavjudligini belgilovchi uch asosiy omil mavjud: til, din va tarixiy xotira. Fitrat bu omillarni milliy o'zlikni saqlashning asosiy sharti sifatida ko'rsatadi.

Shuningdek, o'zbek ma'rifatparvari **Abdulla Avloniy** milliy qadriyatlarni tarbiya bilan chambarchas bog'lab, “Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir”, deya ta'kidlaydi. Bu fikr milliy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni naqadar muhim ekanini ko'rsatadi.

Buyuk jadid namoyondalaridan biri **Abdurauf Fitrat** milliy qadriyatlarni millatning asosi sifatida talqin etib, uning fikricha, xalqning mavjudligini belgilovchi til, din va tarixiy xotirani eng muhim omillar deb hisoblagan. U shunday deydi: “Millatni millat qiladigan uch narsa bordir: til, din va tarixidir. Shu uch narsani saqlagan millat millatdir.” Fitrat nazarida qadriyatlar faqat axloqiy norma emas, balki milliy o'zlikning saqlanish mexanizmidir. Shuningdek u o'z asarida odamlarni yangi bilimlar ortidan izlanishga, millatini rivojlantirish yo'lida oldinga intilishga chaqirgan.

Bugungi globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni yosh avlod ongiga singdirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki milliy qadriyatlar shaxsning ma'naviy kamoloti, milliy o'zligini anglash va jamiyatdagi ijtimoiy birlikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, milliy qadriyatlar nafaqat ijtimoiy me'yorlar tizimi, balki shaxs va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlovchi muhim ma'naviy-psixologik

omil hisoblanadi. Ular jamiyat taraqqiyoti, milliy identitetni saqlash va ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Milton Rokeach. *The Nature of Human Values*. — New York: Free Press, 1973.
2. Abu Nasr al-Farabi. *Fozil odamlar shahri*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 1993.
3. Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Abdurauf Fitrat. *Rahbari najot*. — Boku: Xalq matbaasi, 1919.
5. Abdulla Avloniy. *Turkiy guliston yoxud axloq*. — Toshkent: Ma'naviyat, 1992.
6. Jondor To'lanov. *Qadriyatlar falsafasi*. — Toshkent, 2004.
7. Fitrat A. "Rahbari najot". — Boku: Xalq matbaasi, 1919. — 27-bet